

RAHAN FILOSOFIA

Sosiologian klassikon Georg Simmelin (1858–1918) tuotantoon on viime vuosina ehkä eniten viitattu siinä laajassa kirjallisuudessa, joka käsittelee kysymystä modernista. Yhtä hyvin hänen avullaan ja hänen kauttaan on tutkittu suurkaupunkia, muotia, tapaa, mentaliteettia, kulttuurin käsitettä, elämäntyyliä, elämän estetisöitymistä ja makua.

Simmelin jäämistö on kaksinaiminen. Toiseen "aarreakkuun" kuuluvat hänen laajat yleissosiologiset teoksensa, näistä tärkeimpinä Rahan filosofia (1900) ja Sosiologia (1908). Toiseen sijoittuvat mitä moninaisimpia aiheita käsittelevät kulttuurifilosofiset essee; näistä tärkeimpänä vuonna 1911 ilmestynyt uljas kokonaisuus Filosofinen kulttuuri, jossa esitetään mm. filosofian ja sosiologian historian ylivertaisesti radikaalein ja lohduttomin vieraantumisteoria.

Tämä kaikki ei merkitse, että Simmelin tuotanto uskottomassa monipuolisuudessaan ja laaja-alaisuudessaan olisi vain puuttumista mihin tahansa millä tavalla tahansa. Kaiken taustalla on Simmelin määrittäminen sosiologiasta puhtaana, formaalisena yhteiskuntatieteenä. Sosiologia tutkii sosiaalisia muotoja, koska "kaikkein sosiaalisinta" on muoto. Simmelille on ominaista asettaa dualismeja, luoda, etsiä, löytää ja kehittää niitä. "Simmeliläiset dualismit" tai "Simmelin paradoksit" ovat parhaimmillaan todella jännittä-

viä. Useimmiten niiden ratkaisuna on "kolmas", tertium. Toisinaan ne jäävät väreilemään ikään kuin ratkaisemattomina. Mutta tämä ratkaisemattomuus ei ole kyyttömyyttä, kaikkein tärkeimmät ratkaisemattomuudet ilmaisevat koko ihmiselämän välttämätöntä, yleistä ja kohtalonomaista tragediata.

Dualismien kannalta Simmelin akateemisilla kirjoituksilla ja esseillä on eroa. Simmelin esseessä Kädensija pohditaan kannua (tai maljakkoa). Kannun olemus on siinä, että se käyttöesineenä kuuluu tämänpuoleiseen, taideteoksena tuonpuoleiseen, ja kädensija on näitä kahta esinemuotoa ja maailmaa välittävä "kolmas", tertium. Esseissä on tavallisesti vain yksi dualismi ja sille ratkaisu. Simmelin akateemiset teokset taas suorastaan vilisevät dualismeja. Välillä ne tulevat vastaan systemaattisesti, välillä taas ryöppyävät; toisinaan ne saavat ratkaisun tai useampia, toisinaan ne ikään kuin vain tulevat ja ovat. Silti Simmelin filosofia ja sosiologia eivät ole mitään turhanaikaista käsittepeliiä, vaan hänen dualisminsa ankkuroituvat tiukasti yhtäältä reaalihistoriaan ja toisaalta teräviin arkielämää koskeviin havaintoihin.

Simmelin akateemisilla kirjoituksilla ja esseillä on keskenään huikea esitystavallinen ja tyyllillinen ero. Kun essee ovat verraten helppoja ja tyyllisesti nautittavia, ovat akateemiset teokset tavattoman raskaita ja vaikealukuisia. Rahan filosofia

on ehkä yhteiskuntatieteen historian raskainta luettavaa. Se on kuin perisaksalaista luennonvirtaa (ei siis tajunnanvirtaa, vaan luennonvirtaa) pahimmillaan. Valtavan pitkiä ja monipolvisia lauseita, sivujen mittaisia kappaleita, ei lähdeviitteitä, ei hetkenkään hengähdystaukoa. Tämä on sikäli hämmästyttävää, että kaikki aikalaistodisteet kertovat Simmelistä loistavana luennoijana, todellisena puhujakorokkeen shamaanina. Paljon on myös kaskuja siitä, kuinka Simmel salongeissaan tai Berliinin kahviloissa saattoi yhtäkkiä improvisoida mistä tahansa. Kerrotaan, että kun hänelle kerran tarjottiin tuoli, hän sen sijaan että olisi istunut, pitikin äkkiä esityksen tuolin filosofiasta yleensä ja tuolin tarjoamisen filosofiasta erityisesti.

*

Tähän mennessä Simmeliltä on suomennettu vain yksi teos, esseepuoleen luettava tutkielma nimeltä Muoti (Helsinki: Odesa, 1986), jonka esipuhe on Suomen parhaan Simmel-tuntijan Arto Noron käsialaa. Nyt on saatu näyte Simmelin akateemiselta puolelta, Rahan filosofian lyhennetty laitos. Pieni turkulaiskustantamo on tehnyt todellisen, etten sanoisi uskottoman kulttuuriteon.

Tosin täytyy sanoa, että mukana on vain kolmannes alkuperäisteoksesta; kirjan ensimmäinen osa, jota Simmel kutsui

analyttiseksi, on jätetty pois, ja jälkimmäinen, synteettinen osakin, on mukana vain valikoidusti. Mielestäni synteettisen osan olisi voinut kääntää kokonaan. Sikäli kirjan kääntäjän ratkaisu on tosin puolusteltavissa, että mukana ovat Rahan filosofian tärkeimmät jaksot. Tästä ei sen enempää. Mutta. Kun kustantaja ilmoittaa lyhentämisen perusteluina, että tavoitteena on ollut ”kansanpainos, joka olisi hinnoitetaan kohtuullinen ja laajuudeltaan sopiva”, on jokseenkin anteeksiantamatonta, että kirjasta puuttuu tyystin kotimainen johdanto taikka johdanto ylimalkaan. Tällainen olisi ollut aivan välttämätön. Nyt lukija, oli kuinka innostunut tai kuinka kouliintunut, joutuu ensi lauseesta lähtien tunkeutumaan suoraan simmelismien ryteikköihin. Kuinkahan monessa opiskelijaboksissa Simmeliä lukiessa valo palaa liian myöhään, ellei sitten sammu ennen aikojaan?

Kuten sanottu Rahan filosofia on selkeää mutta arnotoman raskasta saksaa, todellinen kääntäjän painajainen. Sen vuoksi onkin nyt aivan erikseen korostettava suomentajan osuutta. Panu Turunen on tehnyt erinomaista, jopa pedantin tarkkaa työtä.

Rahan filosofia herätti suuren huomion jo ilmestyessään, loi nuorta sosiologiatiedettä, synnytti heti koulukuntaa (mm. Ernst Bloch ja Georg Lukács, hyvin nuorina), siihen on sittemmin viitattu mitä erilaisimmissa yhteyksissä, moniaalla se on ollut tutkintovaatimusten pakkopullaa tai ainakin yksi vaihtoehto. Yksi mahdollinen lukutapa on näin pohjustettu: klassikko on klassikko sen vuoksi, että se on klassikko!

Mutta onko Rahan filosofia muutakin kuin vain klassikko sanan museaaliossa mielessä?

Simmel sanoutuu jo esipuheessa irti oman aikansa (ja miksei nykyisenkin) taloustieteen tarkastelutavasta, mutta ei hänen otteensa myöskään ole ahtaasti psykologinen, ei edes sosiologinen, eikä oikeastaan ”filosofinenkaan”. Se on kaikkea tätä yhdessä ja samalla jostain enemmän. Jos ei sanalla metafyyminen olisi niin kamottava kaiku, kutsuisin kernaasti Simmelin tarkastelutapa metafyyksiseksi.

Rahan filosofiassa on monia asioita ja asiakokonaisuuksia, jotka näyttävät haasteellisina myös tänään, ja mitä ilmeisimmin huomennakin. Esimerkiksi Simmelin suorastaan haltioituneesti kuvaama siirtymä luontaistaloudesta rahatalouteen; se saa sekä vanhan pätevyyden että uudet kasvot ajateltaessa tämän hetken ihmiskunnan valtaosaa. Tai: rahan jatkuva, kaikkeen tunkeutuva ja muokkaava voima, ei kai se pysähtynyt vuosisadan vaihteeseen? Edelleen: Simmelin kuvaukset markkinoista ja pörssistä. Tämä kaikki on kaukana siitä, että vain höpistäisiin kysynnän ja tarjonnan laista; löydämme joitakin jopa pelottavan ajankohtaisia simmeliläisiä totuuksia tämän päivän pörssimaailmasta ja valtiollisesta elämästä, jossa pääomaa on kaikin voimin – Iiro Viinosen sanoin – ”hellittävä”.

Tai seuraava, tyypillinen simmeliläinen dualismi:

”Raha on muodoltaan taipuisin objekti, mikä meillä on, mutta – juuri siitä syystä, joka rahan tällaiseksi tekee, nimitän sen täydellisen tyhjyyden takia – samalla joustamattomin

objekti, mikä meillä on: kun raha, jonka omistamme, kuuluu meille alunperin ja kuin yhdellä iskulla myös todella absoluuttisesti ja varauksetta, me emme voi niin sanoakseni houkutellessa siitä esiin enää sen enempää. Yleensä on sanottava: vain olemalla jotain sinänsä, objekti voi olla jotain meille; siis vain asettamalla vapaudellemme rajan, objekti antaa sille tilaa. Tämä looginen vastakkaisuus, jonka synnyttämässä jännitteessä esineisiin suhtautumisemme ykseys silti realisoituu, saavuttaa rahan kohdalla maksiminsa: raha on meille enemmän kuin jokin omistamamme esine, koska se tottelee meitä varauksetta – ja se on meille vähemmän kuin jokin esine, koska sillä ei ole mitään muuta sisältöä kuin pelkkä omaisuuden muoto, joka voitaisiin ottaa omaksi. Raha on enemmän meidän kuin mikään muu, mutta se antaa meille vähemmän kuin kaikki muu.”

Kovaa tekstiä siitä merkillisestä seikasta, että raha on samanaikaisesti raha ja ei-raha. Lainausta ei kannata pitää pelkkänä staattisena aforismina, siinä on hämmästyttävää ja hämmentävää dynamiikkaa.

*

Tämän päivän ”moderni” talous ei paljonkaan enää muistuta Simmelin ja vuosisadan vaihteen kapitalismia. Paradoksaalista kyllä, juuri siksi Rahan filosofia saattaa olla hämmästyttävän ajankohtainen, uudestaan luettuna ja uudelleenluettuna.

Jostain 1960-luvulta lähtien kapitalismi on kokenut suuren muodonmuutoksen, joka 1990-luvulla kattaa koko maailman.

Rahatalous valuttoinen, arvopapereineen ja johdannaisineen on irtaantunut tavaroiden ja palvelusten tuotannosta aivan omaksi elämäntilanteikseen. Sanotaan, että enää vain kymmenen prosenttia pääomista on jollain tavalla sidoksissa reaalielouteen. Koko maailmantaloudessa tavaroihin ja palveluksiin keskittyvä raha liikenne on vain pieni osa rahan

kansainvälisistä markkinoista.

Lähes sata vuotta sitten Simmel tarkasteli rahatalouden vaikutusta yhteiskuntaan, kulttuuriin, elämään. Ja nyt on nyt. Rahan "filosofiaa" tarvitaan nyt ehkä enemmän kuin koskaan, siitä syystä että raha itsessään, todellisuudessa, on "filosofisempi" ja myös vierasempi ilmiö kuin kertaakaan aikaisemmin ihmiskunnan his-

toriassa. Rahan metafysiikka on muuttunut pelkästä teoriasta puhtaaksi käytännöksi.

SEPPÖ TOIVIAINEN

GEORG SIMMEL
RAHAN FILOSOFIA
LYHENTÄEN SUOM.
PANU TURUNEN
TURKU: DOROGA, 1997

VANHEMPIEN HENKISEN PERINNÖN ÄÄRELLÄ – SUKUPOLVESTA TOISEEN

J. P. Roosin ja Anna Rotkirchin toimittama teos "Vanhemmat ja lapset" julkistettiin elämäkerätaleminaarien kymmenvuotisjuhlan kunniaksi. Teoksen taustalla on sosiologian kurssi, jossa luennoitsijoita pyydettiin kertomaan omista vanhemmistaan tai lapsistaan. Näin pyrittiin toteuttamaan ideaa erityisen ja yleisen yhdistämisestä. Teos koostuu yhdestätoista esseestä ja toimittajien johdannosta. Kirjoittajat ovat sosiologian opettajia, tutkijoita ja opiskelijoita. Esseet etenevät osapuulleen kirjoittajien ikäjärjestyksessä 1930-luvulla syntyneestä aina 1970-luvulla syntyneeseen sukupolveen.

Teoksen voi lukea monella tavalla. Se tarjoaa kiinnostavia ajankuvia eritaustaisesta perhe-elämästä, ajankäytöstä, arvoista, esineistöstä, puhetoista, vuorovaikutuksesta. Sosiaaliset miljööt on joskus ku-

vattu yksityiskohtaisen elävästi. Vanhempiä on monissa esseissä kuvattu tavalla, joka tekee heistä todellisen oloisia ihmisiä, siis raadollisia, kiiltokuvia ei maalata. Toden vaikutelma syntyy siitä, että kirjoittajat kuvaavat omaa suhdettaan vanhempaansa itselleen oikeasti olennaisen kysymysten läpi.

Lapsista tällaisia kuvauksia ei ole ja siihen on varmasti useita syitä. Hienotunteisuuden vaatimukset lasta kohtaan ovat ehkä vieläkin suuremmat kuin aikuisten suhteen. Sitä paitsi vanhempien muodostamaan maisemaan jokainen on tutustunut lapsen aistivoimaisella intensiteetillä, jota on vaikea ohittaa omaelämäkeräallisten juonteiden tutkimisessa. Tämä näkyy myös kirjallisuuden ja elokuvan lapsuuskuvaauksissa, jotka ovat yleensä tutkielmia lapsen havain-

noista ja suhteista ympärillä oleviin ihmisiin ja tapahtumiin; vanhemmuus ei ole se paikka, josta tehdään eläviä lapsihahmoja. Nyt käsillä olevassa teoksessa aivan pienet lapset eivät ole äänessä; joku katselee suhdettaan vanhempiensa lähinnä nuoren näkökulmasta, joku kokoaa lapsuuden tuntojaan useista eri perspektiiveistä ja useimmat rakentavat pitkää kaarta, valikoidun juonteen kehityskertomusta lapsuudesta tähän päivään.

Sosiologian kolme suurta ässä eli sukupolvi, sukupuoli ja sosiaaliluokka joutuvat ainakin omassa lukukokemuksessani osin antamaan tietä ajasta toiseen toistuvalla perustehtävälle tehdä selkoa siitä, kuka on mm. tutkinut "alkuperäisintä sidettä maailmaan", kuten Anu Soikkeli esseessään nimeää vanhempisuhteen tarkaste-